

skih romskih dijalekata. Istodobno, autor upozorava na neke metodološke probleme u provođenju ovog istraživanja, a kako bi se temeljitije istražile posebnosti romskih dijalekata.

Ignasi-Xavier Adiego je u radu "The oldest attestation of the Romani language in Spain: The Aucto del finamiento de Jacob (sixteenth century)" (str. 245-255) analizirao prvi poznati spomen romskoga jezika u Španjolskoj, koji je nastao u drugoj polovini XVI. st. Naime, španjolski znanstvenik Carlos Clavería spomenuo je 1953. eventualnu prisutnost romskog jezika u jednom tekstu iz XVI. stoljeća. No autor ovog rada detaljnije je analizirao navedeni tekst i istraživanje objasnio u ovom radu. Riječ je o tekstu jedne od devedeset i šest predstava koji je objavljen u djelu *Códice de Autos Viejos* ili *Colección de Autos sacramentales, Loas y Farsas del siglo XVI (anteriores a Lope de Vega)*, a danas se čuva u Nacionalnoj knjižnici u Madridu. Navedeni tekst vjerske predstave naslovljen je *Aucto del finamiento de Jacob [Predstava o Jakovljevoj smrti]*, a pretpostavlja se kako je nastao do 1578. Tekst se referira na završna poglavlja *Postanka*, u kojem jedan romski par komunicira s pastirom te mu na prijeveru ukradu vreću punu hrane, služeći se pritom romskim riječima. Ovaj zapis o romskom jeziku jedan je od najranijih poznatih takvih zapisa u Europi i izvan nje.

U poglavlju "Reviews" (str. 258-272) prikazane su sljedeće knjige: Carol Silverman, *Romani Routes: Cultural Politics and Balkan Music in Diaspora* (New York, 2012.); Monika Rütters, *Juden und Zigeuner im europäischen Geschichtstheater: 'Jewish Spaces' / 'Gypsy Spaces' – Kazimierz und Saintes-Maries-de-la-Mer in der neuen Folklore Europa* (Bielefeld, 2012.); Joanna Richardson, An-

drew Ryder, *Gypsies and Travellers: Empowerment and Inclusion in British Society* (Bristol, 2012.).

Časopis *Romani Studies* s tradicijom svojega prethodnika, a to je *Journal of Gypsy Lore Society*, može se smatrati jednim od utjecajnijih časopisa na polju suvremene romologije. Jedna od vrijednosti ovoga časopisa jest otvorenost prema drugim europskim i svjetskim romolozima, a ne zatvorenost unutar britanske (većinom engleske) romologije. Istodobno, imajući na umu već dvogodišnji rad romoloških studija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, može se reći kako se (intelektualni / znanstveni) impulsi europske romologije osjećaju i unutar hrvatskoga društva. Kao jedan od uvjeta u omogućavanju širenja europske i svjetske romologije i na hrvatsko područje jest praćenje aktualne i relevantne literature, a to svakako čini ovaj časopis.

Danijel Vojak

doi:10.5559/di.24.1.09

Darko Polšek, Kosta Bovan UVOD U BIHEVIORALNU EKONOMIJU

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb,
2014., 478 str.

Zbornik *Uvod u bihevioralnu ekonomiju* novo je izdanje Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. Knjiga je rezultat djelovanja radne skupine *Human*, koja pod vodstvom Darka Polšeka već nekoliko godina okuplja znanstvenike koji se bave bihevioralnom ekonomijom. U knjizi se nalazi dvadesetak radova, a urednici Darko Polšek i Kosta Bovan naglašavaju da je prvotna funkcija zbornika edukativna. Zbog toga se u zborniku osim klasičnih članaka bihevioralne ekonomije nalazi i niz članaka koji jasno prikazuju osnovne pojmove i probleme unutar ove discipline, što zbornik čini pristupačnim svim čitateljima.

Bihevioralna ekonomija jedna je od najzanimljivijih grana u suvremenoj ekonomiji. Nastala je kao reakcija na teoriju racionalnog izbora, koja je dominirala do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Teorijom racionalnog izbora tvrdi se da ljudi donose odluke kao savršeno racionalna bića. Kad se nađu pred odlukom, ljudi uzimaju u obzir sve dostupne informacije te na temelju tih informacija zaključuju koja će im odluka donijeti najviše koristi uz najmanje troškove. Teorija racionalnog izbora pruža dobar teorijski okvir za proučavanje društvenoga ponašanja, ali u drugoj polovici dvadesetog stoljeća neka istraživanja pokazala su da ljudi često griješe u odlučivanju, tj. ne donose one odluke koje bi donosili kada bi odlučivali prema (neo)klasičnom modelu racionalnosti. Tokom godina otkrivene su mnoge takve "pogreške" u odlučivanju. Čini se da ljudi ne odlučuju racionalno, nego se u odlučivanju služe raznim pomoćnim pravilima (heuristikama). Umjesto da uzimaju u obzir sve dostupne informacije te nad njima izvode komplicirane izračune, ljudi primjenjuju heuristička pravila koja im omogućuju odlučivanje s manje informacija. Upotreba heuristika dovodi do predvidljivih pogrešaka u odlučivanju. Bihevioralna je ekonomija istraživački program koji se bavi proučavanjem tih heuristika i kognitivnih pristranosti koje uzrokuju.

U uvodnom članku ("Dvije paradigme objašnjenja kognitivnih pristranosti u odlučivanju") autori Darko Polšek i Marko Bokulić kratko opisuju sve o čemu će biti riječi u knjizi. Polšek i Bokulić objašnjenja kognitivnih pristranosti dijele u dvije paradigme. Prva paradigma usko je povezana s teorijom racionalnog izbora. Kognitivne pristranosti u ovoj paradigmi

shvaćaju se kao odmaci od racionalnosti. Početna točka uvijek je klasični model racionalnosti, a u istraživanjima se proučava koliko se stvarno ljudsko odlučivanje razlikuje od toga standarda. Neki od predstavnika ove paradigme jesu Daniel Kahneman, Amos Tversky i Dan Ariely.

Istraživačka skupina predvođena Gerdom Gigerenzerom s instituta Max Planck u Berlinu kognitivne pristranosti ne smatra pogreškama, tj. odmacima od racionalnosti. Kognitivne pristranosti, po mišljenju autora iz ove paradigme, rezultat su prirodnog odabira – one su korisne prečice koje omogućuju brzo i jednostavno donošenje odluka, pod uvjetom da ih rabimo u okolišu za koji su razvijene. Istraživanja koja su proveli Kahneman, Tversky i ostali pobornici prve paradigme pokazala su da ljudi donose lošije odluke uz pomoć heuristika samo zato što su ta istraživanja provedena u laboratorijskim uvjetima, a heuristike su razvijene za specifične situacije u okolišu.

Knjiga ima dva glavna dijela, a svaki predstavlja najvažnije tekstove vezane uz pojedine paradigme. Uz dva glavna dijela, u knjizi se nalaze i četiri kraća dijela koja dodatno objašnjavaju obje paradigme.

U prvom dijelu, "Paradigma 1: Heuristike kao odmak od racionalnosti", nalazi se deset tekstova utjecajnih stranih i domaćih znanstvenika. Istaknuo bih klasični članak Kahnemana i Tverskog iz 1974. godine, "Suđenje u uvjetima neizvjesnosti". Ovo je jedan od članaka koji su pokrenuli istraživački program bihevioralne ekonomije. U njemu su Kahneman i Tversky postavili tri heuristike: heuristiku dostupnosti, heuristiku reprezentativnosti i heuristiku sidrenja. Sljedeći tekst je Kahnemanov razgovor s Ledom Cosmides, Stevenom Pinkerom i Johnom Toobyjem, poznatim evolucijskim psiholozima (tekst je izvorno objavljen 2011. godine na internetskoj stranici [www.edge.org](http://edge.org/conversation/the-marvels-and-flaws-of-intuitive-thinking) [http://edge.org/conversation/the-marvels-and-flaws-of-intuitive-thinking]). Razgovor u prijateljskom tonu dobro prikazuje sličnosti i

razlike između dva pogleda na heuristike i kognitivne pristranosti.

Osim članaka koji okvirno predstavljaju prvu paradigmu, u ovom se dijelu nalazi i niz radova koji prikazuju primjenu metode prve paradigme na određene društvene fenomene. Članak "Iracionalno nepoštenje: malo usklađenosti, malo kršenja" vrlo je dobar primjer empirijskog istraživanja unutar prve paradigme, a Nina Mažar i Dan Ariely napisali su ga isključivo za ovaj zbornik. Autori, slijedeći nobelovca Garyja S. Beckera, postavljaju tzv. racionalno nepoštenje – ljudi se ponašaju nepošteno onda kada im je korist od nepoštena ponašanja veća od troškova moguće kazne. Nakon toga autori predstavljaju rezultate dvaju istraživanja koji pokazuju da se ljudi ponašaju nepošteno samo onda kada uz takvo ponašanje mogu zadržati dobru sliku o sebi. Većina će ljudi ukrasti prijatelju olovku, ali ne i pet kuna iz novčanika. Posuđivanje olovaka (na neodređeno vrijeme) uobičajeno je među prijateljima, dok kopanje po novčaniku nije. Zbog toga nam krađa olovke dopušta da zadržimo dobru sliku o sebi, a krađa pet kuna ne dopušta.

U ovom dijelu nalazi se i jedno poglavlje iz knjige *Poticaj* Richarda Thaler i Cassa Sunsteina. Ova knjiga je nakon izlaska snažno utjecala na znanstvenu i političku scenu. Ona predstavlja koncept poticanja (*nudging*). Thaler i Sunstein predlažu da znanje o kognitivnim pristranostima iskoristimo kako bismo potaknuli ljude na donošenje boljih odluka. Koncept poticanja došao je i do samoga vrha svjetske politike – David Cameron i Barack Obama pokrenuli su posebne urede za osmišljavanje mjera koje bi poticale ljude na donošenje boljih odluka.

Od radova domaćih autora u ovom dijelu nalazi se članak Koste Bovana i Marka Bokulića "Efekt i pristranost nepovratno izgubljenog troška" (članak je izvorno objavljen u časopisu *Društvena istraživanja*, god. 22, br. 2, 2013., str. 347-369 [http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=8563]), u kojem autori prikazuju kako ljudi nastoje nastaviti ulaganja u očito propale projekte, kako bi spasili ono što su već uložili. Ovakvo ponašanje, naravno, dovodi do još većih troškova. "Heuristika sidrenja" (članak je izvorno objavljen u časopisu *Prolegomena*, god. 9, br. 1, 2010., str. 71-95 [http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=4337]) Marka Bokulića i Darka Polšeka pruža vrlo detaljnu analizu ove heuristike. Andrijana Mušura u radu "Racionalnost u ekonomskim teorijama" izvodi kritiku teorije racionalnog izbora te ukratko prikazuje bihevioralnu ekonomiju.

Drugi dio ("Intertemporalne pristranosti") sadrži samo dva članka, od kojih bih istaknuo rad Koste Bovana "Zanemarivanje trajanja i pravilo vrhunca i kraja" (članak je izvorno objavljen u časopisu *Društvena istraživanja*, god. 22, br. 2, 2013., str. 325-347 [http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=8563]). U ovom radu autor prikazuje kako ljudi pri retrospektivnoj procjeni ugode nekog iskustva često zanemaruju trajanje samog iskustva. Umjesto da uzmu u obzir duljinu trajanja nekog iskustva, ljudi ugodu procjenjuju uglavnom prema posljednjem trenutku iskustva.

Sljedeći dio zove se "Bihevioralne financije". U ovom dijelu nalaze se radovi koji rezultate istraživanja iz bihevioralne ekonomije primjenjuju na financije. Prvi rad u ovom dijelu ("Financije i racionalnost: što možemo naučiti od bihevioralnih financija") napisao je Velimir Šonje. U radu prikazuje i kritizira teoriju efikasnoga tržišta, te prikazuje Johna Maynarda Keynesa kao prvoga bihevioralnog ekonomista. Marko Bokulić i Kosta Bovan u članku "Mentalno računovodstvo" (članak je izvorno objavljen u časopisu *Banka*, god. 17, br. 3, 2011.,

str. 40-45 [<http://www.banka.hr/hrvatska/racunovodstvo-u-nasim-glavama>] pokazuju kako ljudi u umu često stvaraju mentalne budžete. Novac koji imamo na raspolaganju za cijeli mjesec podijelimo na nekoliko budžeta (za hranu, odjeću itd.). Ova pojava nekada može biti korisna, ali često dovodi do prevelike potrošnje.

Tema četvrtoga dijela jesu teorije dvostrukoga procesuiranja. Ovaj skup teorija daje uvid u strukturu ljudskog uma zbog koje se kognitivne pristranosti događaju. Teorijama dvostrukoga procesuiranja tvrdi se da se ljudski um sastoji od dvaju sustava procesuiranja. Prvi (sustav 1) brz je, automatski i nesvjestan, a drugi (sustav 2) spor, svjestan i zahtijeva trud. Kognitivne pristranosti događaju se kada ljudi odlučuju uz pomoć sustava 1, a ne koriste se sustavom 2 kako bi ispravili eventualne pogreške. U govoru povodom dodjele Nobelove nagrada 2002. godine Daniel Kahneman prikazuje istraživanja koja su pokrenuli on i Amos Tversky, s posebnim naglaskom na teorijama dvostrukoga procesuiranja te njihov odnos s istraživanjima bihevioralne ekonomije.

Nakon toga slijedi dio koji prikazuje drugu paradigmu – "Paradigma 2: Heuristike kao ispravno odlučivanje". Prvi tekst u ovom dijelu jest poglavlje iz knjige Stevena Pinkera *Prazna ploča* ("Kako radi um?"). U ovoj knjizi Pinker izlaže teoriju o modularnosti uma. Pinker, kao i ostali evolucijski psiholozi, vidi um kao skup specijaliziranih mehanizama. Prirodnim odabirom razvili su se mehanizmi za rješavanje situacija koje su se dovoljno često ponavljale.

Sljedeći tekst u ovom dijelu rad je Igora Mikloušića. U članku "Koncept (i)racionalnosti u kontekstu evolucijske psi-

hologije" autor prikazuje kako je evolucijska psihologija pomogla u prelasku s prve paradigme na drugu paradigmu. U tekstu je na primjerima pokazano kako se odlučivanje prema heuristikama može smatrati racionalnim ako se uzme u obzir evolucijska psihologija. Iako se rastrošnost na prvi pogled čini iracionalnom, evolucijski je korisno biti rastrošan, jer rastrošnost može pokazivati imućnost, što može dovesti do većeg uspjeha u reprodukciji.

Slijede tri teksta Gerda Gigerenzera i suradnika. Prvi tekst ("Homo Heuristics"), Gigerenzer je napisao s Henryjem Brightonom. U ovom radu autori ukratko predstavljaju svoj pogled na kognitivne pristranosti te sličnosti i razlike između njihova programa i programa Kahnemana i Tverskog. Predstavljaju i najdražu metaforu evolucijskih psihologa i pripadnika druge paradigme u bihevioralnoj ekonomiji – um je poput adaptivne kutije s alatom. Gigerenzer i Brighton pokazuju da heuristike, ako se primjenjuju u ispravnom okolišu, dovode do bržih i točnijih odluka. Autori objašnjavaju i pojam ekološke racionalnosti. U proučavanju ekološke racionalnosti istraživači ispituju u kakvim će situacijama pojedine heuristike dovesti do bržih i točnijih odluka.

Sljedeća su dva rada poglavlja iz knjige Gigerenzera, Todda i ABC istraživačke skupine. Knjiga *Simple Heuristics That Make Us Smart* bila je vrlo utjecajna i može se reći da je ona početak istraživanja unutar druge paradigme. Prvi tekst napisali su Gigerenzer i Todd, a zove se "Brze i jednostavne heuristike". U ovom tekstu autori ukratko predstavljaju cilj knjige – proučavanje uma u uvjetima neizvjesnosti. U članku autori analiziraju razne poglede na racionalnost. Neki racionalnost vide kao neograničenu (teorija racionalnog izbora, ali i prva paradigma u bihevioralnoj ekonomiji), dok je drugi vide kao ograničenu.

Zadnji tekst u dijelu koji prikazuje drugu paradigmu objašnjenja kognitivnih pristranosti jest "Heuristika prepoznavanja" Daniela Goldsteina i Gerda Gigerenzera. U ovom članku, koji je također prenesen

iz navedene knjige, autori opisuju jednu od temeljnih heuristika – heuristiku prepoznavanja. Analiziraju kako je ta heuristika kognitivno realizirana te kako sudjeluje u organizaciji kompliciranijih heuristika.

Zadnji dio knjige donosi jedan članak, "Što je neuroekonomija" Joela Parkera Hendersona. Ovaj tekst ukratko predstavlja područje neuroekonomije. Koristeći se raznim tehnikama snimanja mozga, neuroekonomisti pokušavaju otkriti kartu dijelova mozga koji su aktivni u vrijeme donošenja odluka.

Umjesto zaključka nalazi se kratki tekst Herberta Gintisa, napisan isključivo za ovaj zbornik – "Budućnost bihevioralne ekonomije". Gintis zagovara ujedinjenje bihevioralnih znanosti, po uzoru na integraciju fizičkih znanosti. Ujedinjenje bihevioralnih znanosti odvijalo bi se, po autorovu mišljenju, pod okriljem teorije igara.

Na kraju knjige nalaze se tri dodatka. Prvi je "Pojmovnik", u kojem su nabrojene i opisane neke od postavljenih heuristika. Nakon toga slijede bilješke o autorima te popis literature "Za one koji žele znati više".

Zbornik *Uvod u bihevioralnu ekonomiju* vrlo je zanimljiva i uspješna knjiga. Posebno je pohvalan trud autora oko prikupljanja radova svjetski poznatih znanstvenika, od kojih su neki radove prilagodili isključivo ovom zborniku.

Prijevod tekstova uglavnom je dobar, no ponekad je previše doslovan, što otežava čitanje i razumijevanje. Ovakvi propusti nisu neobični ako se uzme u obzir velik opseg prevoditeljskog rada koji je obavljen – čak 14 tekstova preveli su Darko Polšek i njegovi suradnici samo za ovaj zbornik. Moja je druga zamjerka izostanak po-

pisa literature u nekoliko, inače vrlo dobrih i zanimljivih, članaka.

Objavljivanje zbornika *Uvod u bihevioralnu ekonomiju* pokazalo je da je bihevioralna ekonomija vrlo aktivna grana u hrvatskoj akademskoj zajednici. Ovaj će zbornik, zbog svoje kvalitete, sigurno potaknuti još više radova unutar područja bihevioralne ekonomije.

Mihovil Lukić

doi:10.5559/di.24.1.10

Jelka Vince Pallua ZAGONETKA VIRĐINE Etnološka i kulturno- -antropološka studija

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb,
2014., 310 str.

U vremenu – a tako i, dakako, (hrvatskome) prostoru – zahuktalih teorijskih, ali i političko-pravnih, rasprava o društvenim oblicima regulacije seksualnih i reproduktivnih prava i identiteta, kada se dvoji tko će imati povlasticu da ih uokviri brakom ili pak onime što se eufemistički mora nazvati "zajednicom" da ne bi vrijeđalo dominantni "hetero-um" (Monique Wittig), knjiga Jelke Vince Pallua, koja se naizgled bavi vrlo i povijesno i kulturno udaljenim, da ne kažemo bizarnim, no svakako endemskim fenomenom "Virđina", neosporno je sjajan, upravo začudno ljekovit događaj. O svojem osobnom interesu za spomenutu problematiku nisam dvojila ni časa – svojedobni rad u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu odveo me srodnom putanjom, ne samo istraživanju položaja žena u tradicijskoj kulturi nego upravo fascinaciji fenomenom inverzije spola, od običajnih preko književnih do punopravnih kazališnih praksi, kada sam imala priliku ponešto doznati i o toj trajnoj istraživačkoj autoričinoj opsesiji, no tek sad konačno dočekavši da se s